

RISTO HARISALO

Globaalin finanssi- ja pankkikriisin syitä ja seurauksia etsimässä: Uusliberalismi syytettyjen penkillä

1. Johdanto

Finanssi- ja pankkikriisi on ravistellut jo muutaman vuoden kovin kourin maailmaa. Jotkut pitävät sitä vaikutuksiltaan jopa ankarampana kuin 1930-luvun lamaa. Vaikka maailmantalouden elpymisestä on jo havaittavissa joitain myönteisiä merkkejä, kriisi ei ole ohi. On jopa mahdollista, että se pahenee entisestään ja että sen aiheuttamat vahingot ylittävät aikanaan inhimillisen käsityskyvyn.

Finanssi- ja pankkikriisissä tarkkailijoiden huomio on toistaiseksi kohdistunut pääasiassa kolmeen ongelmakohtaan; yrityksiin etsiä selityksiä kriisille, yrityksiin ymmärtää kriisin ulottuvuuksia ja mittakaavaa ja yrityksiin löytää ratkaisuja kriisiin. Jokainen näistä muodostaa erittäin laajan ja moniulotteisen kokonaisuuden, jonka tutkiminen vaatii huomattavia henkisiä ja aineellisia voimavaroja.

2. Syytteiden luku

Artikkelissa kiinnitetään huomio ensimmäiseen ongelmakohtaan eli yrityksiin etsiä selityksiä finanssi- ja pankkikriisille. Erityisesti tarkastellaan sitä, kuinka luotettavina voidaan pitää niitä selityksiä, joissa uusliberalismia pidetään ensisijaisena syyllisenä globaaliin talouskriisiin. Esimerkkejä uusliberalismin (mitä sillä tarkoitetaan) syyllisyydestä ei ole vaikea löytää.

Veikko Vuorikoski kirjoitti Aamulehdessä (12.10.2008), että kriisi on asettanut perin pohjin kyseenalaiseksi Adam Smithin ajatuksen vapaiden markkinoiden hyödyllisyydestä. Taloudellisen katastrofin kurimukseen ovat joutuneet Yhdysvallat, Britannia ja muut taloudelliseen liberalismiin vannovat maat, joissa Smithin malli on ollut suurimmassa huudossa ja käytössä.

Paavo Rautio kirjoitti Helsingin Sanomissa (12.10.2008), että puhdasoppinen markkina-liberalismi on ajautunut pankkikriisissä suku-

RISTO HARISALO

Tampereen yliopisto • e-mail:risto.harisalo@uta.fi 0500-675 477

puuttoon. Hänen mukaansa kriisi osoittaa markkinafundamentalismien heikon kohdan, jossa täydellinen vapaus on täydellistä anarkiaa. Tällainen anarkia on suistanut maailmantalouden käsittämättömän syviin ongelmiin.

Rona Foroohar kirjoitti Newsweekissä (13.10.2008), että markkinatalous on korjaamattomasti epävakaa ja että sen perustana oleva ideologia ja teoria ovat tulleet peruuttamattomasti tiensä päähän. Koska markkinoita ohjauksella näkymättömällä kädellä ei yksinkertaisesti ole kylliksi tietoa eikä viisautta, politiikan on ohjattava markkinoita näkyvällä kädellään eli uudella sääntelyllä ja ohjauksella.

Kirjassaan *The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means* George Soros, jolla on huomattava kokemus finanssimarkkinoilla toimimisesta, selittää globaalia romahdusta maailmankaupan vapauttamisella ja talouden sääntelyn vähentämisellä kansantalouksissa. Uudessa globaalissa tilanteessa Yhdysvallat kulutti enemmän kuin tuotti ja Kiina yhdessä muiden Aasian maiden kanssa tuotti enemmän kuin pystyi kuluttamaan. Tämän prosessin seurauksena Yhdysvallat velkaantui muiden maiden kerätessä huomattavia dollarivarantoja. Maailmankaupassa kysymys ei ole siten pelkästään vain tavaroiden ja palveluiden vapaasta liikkumisesta, vaan myös valtioiden velkaantumisesta.

Soroksella on selvä käsitys siitä, mitä finanssimarkkinoiden kansallinen ja kansainvälinen deregulaatio aiheutti. Kun pankit eivät voineet enää tukeutua julkisen vallan sääntelyyn, niiden oli turvauduttava omiin sisäisiin sääntelyjärjestelmiinsä, jotka kuitenkin osoittautuivat vajavaisiksi ja kevyiksi suhteessa pankkien ottamiin riskeihin. Soroksen mukaan julkisten sääntelyviranomaisten suurin virhe oli siinä, että he eivät ymmärtäneet kuinka huonosti pankit pys-

tyivät arvioimaan omaa toimintaansa suhteessa ottamiensa sitoumusten riskeihin.

Uusliberalismia syytetään erityisesti siitä, että se avasi markkinat ehtymättömälle ahneudelle, tuhosi ihmisten luontaisen yhteisöllisyyden, purki sääntelyä, suosi tiedettä, joka laittaa hintalapun kaikille asioille ja salli taloudellisen rikollisuuden rehottaa. Koska monet ovat yhtä mieltä näiden tekijöiden selitysvuorosta, on hyödyllistä tarkastella niitä kriittisesti.

3. Ahneus kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että suosimalla yksilöiden oman edun pidäkkeetöntä tavoittelua, se sallii myös ahneuden. Markkinatalous, jota poliittinen tahdonmuodostus ei rajoita, luotollisen maaperän ahneuden kylvölle. Rajoittamattomana ihmisen ahneus on pohjatonta. Siksi se tarjoaa ymmärrettävän selityksen globaalille katastrofille, joka olisi voitu välttää, jos ihmisten ahneutta olisi voitu hillitä edes jonkinlaisilla suitsilla.

Uusliberalismi tulkitaan yleisesti opiksi etujaan maksimoivista ihmisistä. Tässä ajattelussa ahneus on kaikkien hyveiden äiti. Oliver Stonen elokuvassa *Wall Street* Gordon Gekko sanoo: "Ahneus, paremman sanan puutteessa, on hyvä asia".

Teoria rationaalisesta ja hyödyt maksimovasta valintateoriasta on asiallinen analyysiväline, mutta siitä ei kuitenkaan seuraa, että ihmiset toimivat sen edellyttämien vaatimusten mukaan. Käytännössä ihmiset eivät ole – eivätkä edes voi olla – perillä kaikista asioihin vaikuttavista syy- ja seuraussuhteista. He ovat aina tiedoiltaan rajallisia, taidoiltaan puutteellisia ja ominaisuuksiltaan vajavaisia.

He voivat kuvitella maksimoivansa tai optimoivansa omat valintansa, mutta tosiasiaa he ottavat vain epävarmoja ja kokeilevia askeleita.

He yrittävät, erehtyvät ja oppivat. He menestyvät, jos he onnistuvat palvelemaan kanssaihmissensä tarpeita ja vaatimuksia. Koska markkinoilla valinnat ovat vapaaehtoisia, kukaan ei voi pakottaa ketään valitsemaan haluamallaan tavalla.

Uusliberalismin mukaan taloudellinen vaihdanta on perusluonteeltaan lukemattomien etujen yhteensovittamista. Markkinat eivät tarjoa mainittavia mahdollisuuksia maksimoida omia intressejään muista piittaamatta tai heidän eduistaan välittämättä. Markkinatalouden merkittävin piirre ei ole siten ahneuden maksimointi, vaan sen kyky koordinoida lukemattomien toimijoiden pyrkimykset uusien tuottavien ideoiden keksimiseksi, kehittämiseksi ja levittämiseksi.

Ajatus, että ahneutta voitaisiin hillitä poliittisella päätöksenteolla, on järjenvastainen. Jos ihmiset voivat olla ahneita markkinoilla, he voivat olla sitä myös politiikassa. Poliittiset päättäjät ovat tiedoiltaan yhtä rajallisia kuin yrittäjät. Yhteiskunta on liian monimutkainen, jotta he voisivat olla perillä edes sen kehitykseen keskeisimmistä vaikuttavista syy- ja seuraussuhteista. He tietävät varmasti jotakin, mutta eivät kaikkea. Poliittinen päätöksenteko on yhtä altis virheille kuin taloudellinenkin.

Ihmisillä on vankkoja käsityksiä oikeasta ja väärästä. He neuvovat mielellään toisiaan ja syyttävät ahneudesta heitä, jotka eivät neuvoja kuuntele. Tässä on kysymys mielipiteitä ja valintoja rajoittavasta holhouksesta eli paternalismista, jonka ongelmallisuudesta liberaalit ajattelijat ovat jatkuvasti varoittaneet kanssaihmissiään.

Paternalismia esiintyy politiikassa, joka tarjoaa otollisen maaperän yleismaailmallisten hyveiden puolustajille. He eivät näe mitään ongelmaa siirtäessään laeilla omat arvostuksensa

kaikkien noudatettaviksi. Hyveiden puolustajat ovat vakava uhka ihmisten väliselle kanssakäymiselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle, koska he ovat usein dogmaattisia ajattelussaan, haluttomia sovitteluun ja suhtautuvat torjuvasti oman edun tavoitteluun. He haluavat määrätä mitä toiset voivat haluta ja saada. On helpompaa neuvotella ja sovittaa asioista sellaisten ihmisten kanssa, jotka tuntevat omat intressinsä, kuin yleismaailmallisten hyveiden puolustajien kanssa.

Ahneus on inhimillinen ominaisuus, jota ei käy kiistäminen. Ahneudesta on helppoa puhua, mutta huomattavasti vaikeampaa on osoittaa se raja, jonka ylitettyään ihmisten hyväksytyt halut, toiveet ja pyrkimykset muuttuvat tuomitavaksi ahneudeksi. Vaikeaa on myös erottaa ahneus muista inhimillisistä motiiveista kuten halusta keksiä, kokeilla, onnistua ja ylittää omat rajansa.

Ahneuden tuomitsemista tärkeämpää on miettiä millaisin institutionaalisiin järjestelyin ahneus saadaan hyödyttämään yhteiskuntaa. Tässä tarkoituksessa, kun asioita tarkastellaan kokonaisuutena pitkällä aikavälillä, markkinatalous on toistaiseksi onnistunut paremmin kuin poliittinen ohjaus ja sääntely. Poliitikassa ei sen sijaan ole mainittavia rajoitteita enemmistön ahneudelle.

4. Yhteisöllisyyden heikkeneminen kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että se suosii individualismia yhteisöllisyyden sijasta ja sallii yksilöiden ajaa yksinomaan omia etujaan yhteisöstään piittaamatta. Todisteena tästä ajattelusta käytetään esimerkiksi Englannin entisen pääministeri Margareth Thatcherin tokaisua, jonka mu-

kaan yhteiskuntaa ei ole, koska sitä ei voida pitää yksilöön verrattavana subjektina.

Arkkipiispa Kari Mäkinen syyttää Helsingin Sanomien haastattelussa (24.12.2012) uusliberalismia yhteisöllisyyden heikkenemisestä. Hänen mukaansa uusliberalismi tuhosi hyvinvointiyhteiskunnan yhteisöllisen eetoksen korostamalla, että jokainen ihminen on oman onnensa seppä ja vastuussa omasta elämästään.

Kun individualismi leviää yhteiskunnassa, siitä muodostuu ihmisten ajattelua ja valintoja ohjaava kulttuuri. Yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa on yhä vähemmän tilaa yhteisille arvoille ja yhteiselle tekemiselle. Tässä kulttuurissa väheksytään valtiota ja kuntia ja julkisia palveluita. Individualistinen kulttuuri hävittää julkisen vallan idean ja moraalin.

Markkinat valtaavat alaa ja muuttavat elämän voittojen häikäilemättömäksi saalistuskentäksi, jossa jokainen taistelee yksin omasta leivästään muita vastaan. Individualistinen kulttuuri arvostaa vain voittoja, mutta ei välitä häviäjistä. Superonnistujat tallaavat jalkoihinsa heikot, joista kukaan ei huolehdi. Se kannustaa ottamaan yhä suurempia riskejä seurauksista piittaamatta.

Yhteisöllisyydestä on helppoa puhua, mutta huomattavasti vaikeampaa on kertoa mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan. Kun kukaan ei määrittele yhteisöllisyyttä, jokainen voi muodostaa siitä oman mielensä mukaisen kuvan. Ei liene väärin olettaa, että monien mielestä yhteisöllisyys tarkoittaa jaettuja arvoja, etujen samansuuntaisuutta ja elämän harmoniaa. Käsitys perheestä, jossa jokainen ponnistelee yhteisen hyvän puolesta, lähestyy mielikuvaa yhteisöllisyydestä.

Yhteiskunta ei ole kuitenkaan perhe. Vaikka perheessä jokainen kantaa huolta kokonaisuudesta, niin tuskin kuitenkaan tapahtuu yh-

teiskunnassa. Perheessä on helpompaa saavuttaa yksimielisyys ponnisteluiden suunnasta, uhrausten määrästä ja tulosten hyödyntämisestä kuin yhteiskunnassa. Perhe voi ohjata jäsentensä valintoja ja käyttäytymistä toisin kuin normaalioloissa toimiva yhteiskunta. Yhteiskunnan toimivuus edellyttää suoriutumista monista erilaisista tehtävistä. Yhteiskuntaa ei yksinkertaisesti voida johtaa kuin perhettä.

Jos ihmiset tekisivät yhteiskunnassa vain samanlaisia asioita, se johtaisi ennen pitkää siihen, että monet tärkeät asiat jäisivät tekemättä ja niiden aikaansaamiseksi julkisen vallan olisi kohdeltava ihmisiä epätasa-arvoisesti. Jos yhteiskunta antaa ihmisille mahdollisuuden tehdä erilaisia asioita jopa enemmistön tahdon vastaisesti, ollaan tilanteessa, jossa julkisen vallan on kohdeltava ihmisiä tasa-arvoisesti.

Erilaisuuden paradoksi on siinä, että mitä erilaisempia ihmiset ovat, sitä riippuvaisempia he ovat toisistaan ja sitä todennäköisemmin he perustavat erilaisia yhteisöjä. Erilaisilla ihmisten yhteenliittymillä – yhteisöillä – on ollut hedelmällinen maaperä erityisesti niissä maissa, jotka ovat sallineet markkinatalouden toiminnan ja jatkuvan kehityksen.

On virhe leimata individualismi yhteisöllisyyden viholliseksi, luonnehtia niitä toistensa vastakohtiksi ja kuvata niiden suhteita nollasummapelinä. Kilpailu markkinoilla ei ole sootaa, vaikka sitä sellaisena usein pidetään. On tärkeää ymmärtää mitä yhteisöllisyys ei pysty tekemään.

Se ei tuota informaatiota ihmisten muuttuvista odotuksista. Se ei kohdenna voimavaroja odotusten mukaisesti. Se ei auta keksimään tehokkaampia tuotantotekniikoita eikä tarjoa yllälykkeitä investoida niihin. Se ei koordinoi miljoonien yritysten ja kuluttajien toimintoja niin, että se tuottaa ihmisille hyvinvointia. Yhteisöllis-

sydellä on toisenlaisia tehtäviä kuten kasvattaa ihmisiä, valottaa ja välittää arvoja ja auttaa kanssaihmiä selviytymään ongelmistaan.

Uusliberalismin individualismi ei ole yhteisöllisyyden vastavoima eikä se halua syrjäyttää tai korvata sitä. Niiden asettaminen toistensa vastavoimaksi on yksinkertaista dualismia, jossa toisen oikeutus kumoo toisen. Liberalismi pitää molempia tärkeinä ihmisten henkiselle ja aineelliselle elämälle.

5. Sääntelyn vapauttaminen kriisin selittäjänä

Finanssi- ja pankkikriisiä selitetään julkisen sääntelyn purkamisella kilpailun vapauttamiseksi. Kriisi on siten luonnollinen seuraus siitä, että julkinen valta ei pysty enää valvomaan pankki- ja finanssilaitosten toimintaa. Monen mielestä juuri sääntelyn purkaminen on osoittanut vapaan talouden, joka on yksi keskeisimmistä uusliberalismin opinkappaleista, hyvin tuhoisaksi yhteiskunnalle.

Kriitikoiden mukaan uusliberaalien väite, että sääntelystä vapaa talous olisi hyödyllinen ja omia virheitään automaattisesti korjaava, ei pidä paikkaansa. Tästä syystä vapaa kilpailu ei ole niin hyödyllinen kuin uusliberaalit väittävät. Kun markkinoita alettiin vapauttaa sääntelystä, tuloksena oli huomattavia ongelmia ja kriisejä. Uusliberalismin kriitikoiden mukaan yhteiskunta voi menestyä vain, kun poliittisella päätöksenteolla ohjataan riittävästi sen keskeisimpien instituutioiden toimintaa ja valintoja.

Uusliberalistisessa ajattelussa sääntely jaetaan tavoitteelliseen ja neutraaliin sääntelyyn. Edellinen sääntely on keino tiettyjen tavoitteiden edistämiseksi. Jälkimmäinen sääntely tarjoaa mahdollisimman neutraalin juridisen perustan ihmisille toteuttaa omat, toisilleen jopa vastakkaiset ideansa samanaikaisesti ja rauhan-

omaisesti. Uusliberaalit vieroksuvat edellistä sääntelyä ja suosivat jälkimmäistä ja vaativat, että lainsäätäjät korvaa edellisen sääntelyn jälkimmäisellä.

Uusliberaalien tavoitteena ei ole luopua kaikista säännöistä, vaan siirtyä tavoitteellisesta sääntelystä neutraaliin sääntelyyn. He eivät ole vaatineet luopumista kaikesta sääntelystä, vaan ainoastaan tavoitteellisesta sääntelystä. Tavoitteellinen sääntely palvelee yleensä tarkoin rajattuja ryhmäintressejä ja siksi sillä on aikaa myöten enemmän ennakoimattomia haitallisia vaikutuksia kuin neutraalilla sääntelyllä.

Esimerkiksi The Economist -lehden (15.11.2008, s. 84) mukaan Yhdysvaltain osavaltiot liberalisoivat pankkilakejaan vuosina 1970–1994 ja sen seurauksena mm. valkoisten ja mustien väliset taloudelliset erot alkoivat kaventua. Pääomien tarjonta lisäsi yrittäjyyttä, työpaikkoja ja kilpailua markkinoilla. Yhdessä nämä tekijät kavensivat yli viidenneksellä (22 %) taloudellisia eroja niissä osavaltioissa, joissa ne olivat kaikkein räikeimmät. Tulos on huomattava etenkin siksi, että siihen ei tavoitteellisesti pyritty.

Uusliberaalit eivät väitä, että tavoitteellisen sääntelyn liberalisointi olisi helppoa. Siinä on punnittava monia intressejä ja vaatimuksia. Ennen kaikkea siinä on suojeltava heikompien asemaa suhteessa vahvoihin. Se, että lainsäätäjät ei onnistu näissä tehtävissä, ei voi olla uusliberalismin vika. Se, että lainsäätäjät kuuntelee vahvimman intressin ääntä ja toimii sen mukaan, ei voi olla uusliberalismin vika.

On täysin mahdollista, että finanssi- ja pankkikriisin syyt löytyvät alan aikaisemmasta tavoitteellisesta sääntelystä ja taitamattomista yrityksistä korjata sitä. Säännöistä ei ole helppoa päästä eroon, koska luovuttaessa joistain säännöistä ne voidaan korvata muilla, alkupe-

räisiä sääntöjä mahdollisesti jopa haitallisemmillä säännöillä.

6. Uusliberaali tiede kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että se mittaa intohimoisesti kaikkea inhimillistä elämää ja haluaa laittaa hintalapun kaikelle mahdolliselle toiminnalle. Tässä ajattelussa kaikki on kaupan. Tällainen ajattelu, josta jokainen voi halutesaan varmistua, on kuitenkin hyvin vieras uusliberalismin ajattelijoille. Se on kuitenkin hyvin tunnusomaista sille taloustieteelliselle ajattelulle, jota kutsutaan neoklassiseksi ja jota opetetaan poikkeuksetta jokaisessa taloustieteen laitoksessa.

Neoklassisessa ajattelussa korostetaan taloudellisten toimijoiden täydellistä tietämystä markkinoiden olosuhteista, hyötyjen maksimointia, kilpailun hyödyllisyyttä ja julkisen vallan aktiivista roolia talouden kehittämisessä kohti tasapainotilaa. Näistä ominaisuuksista uusliberalismia on jatkuvasti syytetty, vaikka ne ovat monessa perustavaa laatua olevassa suhteessa täysin vastakkaisia sen opetuksille.

On enemmän kuin todennäköistä, että julkista politiikkaa ja maailman finanssi- ja pankkilaitoksia on johdettu ja kehitetty neoklassisen talousteorian mukaan. Suomessa on tuskin yhtään taloustieteen laitosta, jossa olisi opetettu ja tutkittu uusliberalismia siinä mielessä kuin esimerkiksi Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek, Wilhelm Röpke, Ludwig von Lachmann ja Israel M. Kirzner ovat opettaneet. Finanssi- ja pankkimaailman ammattilaiset ehkä George Sorosta lukuun ottamatta ovat tuskin kuulleetkaan näistä ajattelijoista. Yliopistojen taloustieteen laitoksilta voi valmistua kuulematta sanaakaan heistä. Näissä yksiköissä ovat todella har-

vassa uusliberalismista ideansa ammentavat tutkimukset.

Neoklassinen talousteoria korostaa voimakkaasti asioiden taloudellista mittaamista ja hyötyjen taloudellista arviointia. Laskenta ja mittaaminen pätevöittävät valinnat. Valinnat hyväksytään, kun niiden arvo voidaan osoittaa taloudellisella mittaamisella. Sen perustavaa laatua olevana ideana on ohjata kehitystä kohti tasapainotilaa, jossa resurssit ovat optimaalisessa käytössä.

Ajatus asioiden ja valintojen taloudellisen mittaamisen hyödyllisyydestä on yleisesti hyväksytty aina lainsäädäntöä myöten. Juuri tällä ajattelulla selitetään finanssi- ja pankkikriisiä. Selityksen ongelma on sen luonnehtiminen virheellisesti uusliberalismiksi, kun se on kuitenkin pohjimmiltaan neoklassinen.

On totta, että uusliberalismissa puhutaan taloudellisesta laskennasta (economic calculation). Se eroaa kuitenkin olennaisesti neoklassisen talousteorian korostamasta taloudellisesta laskennasta. Tästä voi vakuuttua tutustumalla esimerkiksi Ludwig von Misesin *Economic Calculation in the Social Commonwealth* ja *Bureaucracy* kirjoihin. Edellisessä kirjassa hän selostaa taloudellisen laskennan perusidea ja jälkimmäisessä kirjassa hän osoittaa kuinka yritysten taloudellinen laskenta eroaa julkisten organisaatioiden laskennasta ja miksi edellinen ei sovellu jälkimmäisiin organisaatioihin.

7. Laittomuus kriisin selittäjänä

Der Spiegelissä (nro 47, 17.11.2008) oli erikoisartikkeli pääomamarkkinoiden romahduksesta (*Das Kapitalverbrechen*). Artikkelissa finanssi- ja pankkikriisin syiden jäljittäminen aloitetaan vuodesta 1995 ja sitä jatketaan vuoteen 2008 saakka. Artikkelin osoittaa, että finanssi- ja pankkikriisissä on kysymys toiminnasta, jossa

käytetään hyväksi lakien tarjoamat mahdollisuudet, vaikka ne olisivat ristiriidassa niiden hengen kanssa. Laeista etsitään aukkoja omien etujen edistämiseksi. Lakeja tulkitaan oman edun mukaisesti. Lainsäädäntö on monista syistä haavoittuvainen tällaiselle toiminnalle, joka voi muuttaa jopa lainsäätäjien tarkoitusperät toisenlaisiksi.

Der Spiegel osoittaa, että lainsäätäjien on vaikeaa ja hidasta seurata kehitystä. He ovat myös yleensä erimielisiä ongelmien luonteesta ja ratkaisuehdotuksista. Näin toiminta saa jatkaa lähes esteettä lakien ns. harmaalla vyöhykkeellä. Kun eri asioita käsitellään oikeusistuimissa, niiden seuraaminen vaatii asiantunteumusta ja kiinnostusta paneutua vaikeisiin teknisiin kysymyksiin. Tämän vuoksi on vaikea tunnistaa mittakaavaltaan ja merkitykseltään pieniin asioihin sisältyvää huomattavaa periaatteellisuutta.

Finanssi- ja pankkiasioissa on kysymys hyvin huomattavista summista ja niiden käsittelyssä tarvittavien järjestelmien monimutkaisuudesta. On siis todennäköistä, että niitä käsittelevät ihmiset eivät ole täysin perillä siitä, mitä ovat tekemässä ja millaisia vaikutuksia niillä voi olla. Epätoivotuilla seurauksilla on siten taipumus kasaantua ajan myötä.

Der Spiegelin mukaan epäilyttävä tai harmaa toiminta selittää pääomien (Das Kapital) romahduksen. Lehden mukaan kysymys ei ole markkinatalouden romahduksesta, jollaiseksi kriisiä on myös kuvattu. On ilmeistä, että epäilyttävää toimintaa ei kyetä poistamaan, tuskin edes vähentämään, uudella tai lisätyllä sääntelyjärjestelmällä. Jokainen sääntelyn lisäys tarjoaa yritteliäälle mielelle uuden mahdollisuuden, jonka hyväksikäytön seuraukset ilmenevät vasta ajan myötä, usein hyvin pitkän ajan kuluessa.

8. Finanssi- ja pankkikriisi uusliberalismin mukaan

8.1. Valtio kriisin selittäjänä

Jos uusliberalismia ei voida pitää syyllisenä finanssi- ja pankkikriisiin, kuinka kriisi sitten selittyy sen mukaan? Liberalismin näkökulmasta on mahdollista nostaa esille kaksi kriisiä selittävää tekijää, jotka kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin. Ne ovat valtiovallan taloutta manipuloiva toiminta ja poliittisen vallan keskitys, joilla molemmilla on erilaisia ilmenemismuotoja.

Uusliberaalit ovat johdonmukaisesti varoittaneet liiallisesta uskosta valtioon ja sen yhteiskunnalle aiheuttamasta vaarasta. Friedrich A. Hayek puhui taloudellisen katastrofin mahdollisuudesta ennen kuin se tapahtui 1930-luvun alussa. Milton Friedman syytti Yhdysvaltain keskuspankkia, joka poisti noin kolmanneksen kansantalouden kierrossa olevasta rahasta. Bryan Caplan muistuttaa rationaalisen äänestäjän myytistä ja keuhkojen poliittisten päätösten todennäköisyydestä. Sääntelyn tutkijoiden tulokset kertovat tavoitteellisen sääntelyn huonosta osumatarkkuudesta ja ennakoimattomista ei-toivotuista seurauksista.

Liberaaleja tutkijoita ei ole kuitenkaan kuultu. Heistä ei ole tarvinnut piitata, koska he puolustavat dogmaattisesti markkinoiden ensisijaisuutta ja vähättelevät valtion mahdollisuuksia edistää yhteiskunnan yleistä hyvinvointia. Liberalismin vieroksunnan syytä olisi tutkittava psykologisesti, sosiologisesti ja taloudellisesti.

8.2. Julkinen valta talouden manipuloijana

Yksi ajankohtaisimmista finanssi- ja pankkikriisin selityksistä on se, että Yhdysvalloissa presidentti Clintonin hallitus päätti velvoittaa lainsäädännöllä kahta julkista rahoittajaa, jotka ovat Fannie Mae ja Freddy Mac, myöntämään asun-

tolainoja myös sellaisille ihmisille, joilla ei ollut riittäviä edellytyksiä saada lainaa. Poliittisena tavoitteena Clintonilla oli tarjota oma asunto mahdollisimman monelle. Liittovaltion päätöksellä Fannie Mae ja Freddie Mac määrättiin ostamaan alusta alkaen luottokelvottomiksi (subprime) todettuja lainoja pankeilta.

Samuli Leppälän (Turun Sanomat 28.10.2008) keräämien tietojen mukaan liittovaltion harjoittaman politiikan seurauksena luottokelvottomien lainojen määrä nousi 35 miljardista dollarista 600 miljardiin dollariin vuosina 1994–2006. Tässä prosessissa markkinataloudella ei ole osaa eikä arpaa, vaikka juuri niin yleisesti uskotaan.

On todennäköistä, että ilman liittovaltion väliintuloa finanssi- ja pankkikriisi olisi voitu välttää. On myös mahdollista, että ihmiset, joilla ei ollut taloudellisia edellytyksiä ottaa lainaa muutama vuosi sitten, olisivat olleet siihen myöhemmin kykeneviä. Opetus, jolle poliittiset vaikuttajat eivät halua kallistaa korvaansa, on, että markkinat voivat toteuttaa viiveellä monet niistä asioista, joita poliitikot pitävät hyvinä.

Markkinoiden väitetään virheellisesti olleen täysin sääntelemättömiä Yhdysvalloissa. Sääntely ei ole suinkaan vähentynyt, vaan lisääntynyt. Yhdysvaltain lait löytyvät Liittovaltion Rekisteristä (Federal Register), jonka sivumäärä kasvoi keskimäärin 75.526 sivulla vuodessa presidentti George W. Bushin hallituskaudella. Clintonin hallituskaudella sivuja kirjaan kertyi vuodessa keskimäärin 71.590. Vuonna 2011 rekisterissä oli 82.000 sivua ja yhdellä sivulla oli kolme palstaa. Huomattakoon kuitenkin, että määrä ei välttämättä kerro sääntelyn laadusta.

Sääntelyllä on taloudellisia vaikutuksia. Vuodesta 1980 vuoteen 2007 finanssi- ja pankkitoiminnan sääntelyn kustannukset nousivat 725 miljoonasta dollarista noin kahteen miljar-

diin dollariin. Vain sisäisen turvallisuuden sääntelyn kustannukset olivat finanssi- ja pankkialaa korkeammat. Yhdessä nämä kaksi sääntelyn alaa selittävät yli puolet liittovaltion kaikista sääntelyn kustannuksista.

Kaikella sääntelyllä ja etenkin tavoitteellisella sääntelyllä on kaksi vaikutusta. Ensiksi se kuormittaa sääntelyviranomaisten päätöksentekoa ja asettaa sille vaatimuksia, jotka ylittävät heidän kognitiivisen kapasiteettinsa. Toiseksi se vaikeuttaa rationaalisuutta taloudellisessa päätöksenteossa. Finanssi- ja pankkikriisi voi siten selittyä myös liiallisella taloudellisella sääntelyllä eikä sen purkamisella.

Eri aikojen nousu- ja laskukausia – 1837, 1873, 1893 ja 1929 – koskevissa tutkimuksissa kriisien keskeiseksi selittäjäksi on noussut valtiovallan toiminta. Esimerkiksi Ludwig von Misesin ja Friedrich A. Hayekin mukaan näissä on kysymys korkokannan ja rahan tarjonnan välisen suhteen manipuloinnista. Heidän mukaansa korkokanta on signaali, joka ohjaa talouden toimijoiden arvostuksia ja valintoja. Kun korkokanta on alhainen, ihmiset näkevät mahdolliseksi ottaa lainaa toteuttaakseen mieleisensä investoinnit. Kun korkokanta alkaa nousta, heidän halunsa ottaa lainaa vähenee. Nämä ovat tavanomaisia ja luonnollisia prosesseja markkinoilla.

Jos korkokanta alkaa kohota ja vaikeuttaa investointeja, valtio voi yrittää laskea korkokantaa investointien vauhdittamiseksi. Koska investoijien on vaikea olla perillä rahan tarjontaan vaikuttavista motiiveista, he ottavat mielellään lainaa investoidakseen pääomahyödykkeisiin. He luottavat virheellisesti poliittisesti manipuloitun korkokannan signaaleihin ja uskovat toimivansa rationaalisesti. Aikaa myöten monet heidän investoinneistaan osoittautuvat virheelliseksi. Heitä ei voi kuitenkaan syyttää itsekkyy-

destä ja ahneudesta. Heitä ei myöskään voi syyttää ammattitaidottomuudesta, koska he eivät voineet tietää.

Uusliberalistisessa ajattelussa manipuloitujen korkokannan synnyttämää nousukautta seuraa väistämättä jossain vaiheessa laskukausi, joka korjaa virheelliset investoinnit. Yritykset poistavat tuotteistaan ne ominaisuudet, joista kuluttajat eivät halunneet maksaa. Yritykset, joiden tuotteille ja palveluille ei ole kysyntää, poistuvat markkinoilta. Markkinatalous korjaa tällä tavalla itseään ja siinä se on huomattavasti tehokkaampi kuin poliittinen päätöksenteko.

Poliittinen päätöksenteko pystyy parhaimmillaan pelastamaan konkurssin reunalla olevia yrityksiä. Se ei kuitenkaan pysty korjaamaan tilannetta, vaan pelastusoperaatio johtaa todennäköisesti jonkun toisen ja mahdollisesti jopa elinkelpoisen yrityksen konkurssiin. Näin markkinoilta katoaa itsestään hyvää huolta pitänyt yritys ja sinne jää virheellisiä valintoja tehnyt yritys.

8.3. Poliittisen vallan keskitys

Poliittinen valta on suhteellisen keskittynyttä kaikissa maissa ja sillä on oma merkityksensä finanssi- ja pankkikriisin selittäjänä. Poliittisen vallan keskitys voi vetää mukaansa taloudellista valtaa ja ruokkii siten korporatiivisuutta poliittis-hallinnollisessa päätöksenteossa.

Poliittisen ja taloudellisen vallan keskittymässä myös ihmisten henkinen todellisuus alkaa keskittyä. He eivät ole enää sitä mieltä, että he pystyvät korjaamaan asioitaan omin voimin. He edellyttävät, että julkinen valta auttaa heitä heidän erilaisissa pyrkimyksissään.

Poliittisen, taloudellisen ja henkisen vallan keskittyminen heikentää ihmisten mahdollisuuksia, muuttaa markkinat yksilönteisiksi ja tekee yhteiskunnasta hyvin haavoittuvan. Tästä seuraa, että ihmisten on kamppailtava yhä ankarammin entistä pienemmistä jakojäännöksistä. Tässä kamppailussa luottamus politiikkaan lisääntyy ja markkinoihin vähenee.

Kevin Hassett analysoi väitettä, jonka mukaan uusliberaalit opit tekevät valtiosta erittäin haavoittuvan. Jos väite pitää paikkansa, finanssi- ja pankkikriisi kohtelisi silloin muita ankarammin liberaaleja valtioita. Tukeutuen Fraser Instituution maailman taloudellista tilaa kuvaavaan indeksiin (Economic Freedom of World index) hän osoittaa väitteen virheelliseksi. Indeksien mukaan kriisi koettelee ankarammin maita, joissa poliittinen valta on keskittynyttä.

9. Lopuksi

Edellä käsitellyn perusteella viesti on seuraava. Poliittisen ja taloudellisen vallan hajautus auttaa yhteiskuntaa kohtaamaan erilaisia ongelmia. Kun ihmiset kehittävät ja keksivät eri tahoilla uusia ideoita ja oivalluksia, sitä todennäköisemmin yhteiskunta kestää kolhuja ja koettelemuksia. Markkinatalous yhdessä itsehallinnollisten kuntien kanssa edustaa todellista poliittisen, taloudellisen ja henkisen vallan hajautusta.

Olisiko vihdoinkin aika purkaa poliittisen ja taloudellisen vallan keskitystä ja hakea apua hajautusta edistävästä instituutioista? Tässä lienee yhteiskuntapolitiikan keskeisin vedenjakaja. ■